

Sygn. akt I ACa 893/12

WYROK - częściowy

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 28 grudnia 2012 r.

Sąd Apelacyjny w Poznaniu, I Wydział Cywilny w składzie:

Przewodniczący:	SSA Mariola Głowacka
Sędziowie:	SA Jerzy Geisler / spr. / SA Piotr Górecki
Protokolant:	st. sekr. sądowy Monika Ćwirko

po rozpoznaniu w dniu 19 grudnia 2012 r. w Poznaniu

na rozprawie

sprawy z powództwa **A. H. (1), M. L. i J. H. (1)**

przeciwko **Skarbowi Państwa – (...)**

o zapłatę

na skutek apelacji powodów A. H. (1), M. L., J. H. (1) oraz pozwanego, w części dotyczącej w/w powodów

od wyroku Sądu Okręgowego w Poznaniu – XIII Wydział Cywilny z siedzibą w Lesznie

z dnia 3 lipca 2012 r., sygn. akt XIII C 211/11

orzeka:

I. uchyla zaskarżony wyrok w punktach 1a, b, d w części, co do żądania zapłaty odszkodowania na rzecz każdego z powodów do wysokości 1.575.000 zł wraz z odsetkami ustawowymi i w punkcie 3 w całości i w tym zakresie przekazuje sprawę Sądowi Okręgowemu w Poznaniu do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach instancji odwoławczej,

II. zmienia zaskarżony wyrok w punktach 1a, b, d w części w ten sposób, że powództwo o zapłatę odszkodowania na rzecz każdego z powodów przewyższające kwotę 1.575.000 zł wraz z odsetkami ustawowymi oddala,

III. apelacje powodów oddala w całości.

SSA P. Górecki SSA M. Głowacka SSA J. Geisler

UZASADNIENIE

Powodowie A. H. (1), M. L., J. H. (2) i J. H. (1) wystąpili z roszczeniem przeciwko pozwanemu Skarbowi Państwa (...) domagając się zasądzenia od pozwanego na rzecz każdego z powodów kwoty po 9.000.000,00 złotych (dziewięć milionów złotych) wraz z ustawowymi odsetkami od dnia 1 kwietnia 2005 r. do dnia zapłaty, a nadto obciążenia kosztami procesu pozwanego z uwzględnieniem kosztów zastępstwa procesowego każdego z powodów według norm. Powodowie wnieśli również o zwolnienie ich od kosztów sądowych w sprawie.

Żądanie swoje powodowie oparli na decyzji Ministra (...) z 17 sierpnia 2004 roku stwierdzającej nieważność decyzji z 2 listopada 1950 roku o przejęciu przedsiębiorstw na rzecz Państwa, w związku z przejęciem przez Państwo przedsiębiorstwa (...) w(...)

Pozwany - Skarb Państwa(...) reprezentowany przez (...) w odpowiedzi na pozew wniósł o oddalenie powództwa w całości, oddalenie wniosków dowodowych, przeprowadzenie dowodu z dokumentów powołanych przez pozwanego i zasądzenie od powodów na rzecz Skarbu Państwa kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego według norm.

Pozwany podniósł zarzut przedawnienia roszczenia powodów, nie wykazania przez powodów szkody, braku podstaw do zasądzenia na rzecz powodów utraconych korzyści.

W trakcie procesu - po sporządzeniu opinii przez biegłego, pismem procesowym z dnia 27 lutego 2012 r. powodowie rozszerzyli swoje żądania wnosząc zasądzenie na rzecz każdego z powodów kwoty po 11.714.385, 25 zł z odsetkami jak w pozwie z tytułu odszkodowania za utracone mienie oraz z tytułu braku możliwości korzystania i czerpania korzyści z wyłączonego mienia po 823.521,25 zł rocznie wraz z odsetkami ustawowymi od dnia 1 stycznia 1998 r. i odpowiednio od 1 stycznia 1999 r. przez kolejne lata do roku 2012.

Wyrokiem z dnia 3.07.2012 r. Sąd Okręgowy w Poznaniu zasądził od pozwanego na rzecz każdego z powodów po 11.714.385,25 zł z odsetkami ustawowymi od dnia 1.04.2005 r., w pozostałym zakresie powództwo oddalił i orzekł o kosztach procesu. – k. 454 Pisemne ustalenia i motywy rozstrzygnięcia Sąd Okręgowy przedstawił na kartach 464-473.

Sąd Okręgowy ustalił w sprawie, co następuje:

Orzeczeniem numer 54 Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 2 listopada 1950 roku o przejęciu przedsiębiorstw na własność Państwa - zostało przejęte z dniem ogłoszenia orzeczenia Przedsiębiorstwo (...). H. iS. L., ul. (...).

Kolejnym zarządzeniem Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 26 kwietnia 1951 roku w sprawie objęcia przedsiębiorstw firmy (...). H. i S. L., ul. (...) zarządzane zostało objęcie przedsiębiorstwa przejętego na własność Państwa. Do objęcia przedsiębiorstwa wyznaczono (...) Zakłady (...) w K..

W dniu 23 maja 1951 r. sporządzony został protokół zdawczo - odbiorczy dotyczący przejęcia spornego przedsiębiorstwa i wszelkich jego składników. Kolejny protokół zdawczo - odbiorczy wraz z załącznikami sporządzony został w dniu 26 lipca 1951 r. Powodowie i ich poprzednicy prawni do chwili niniejszego procesu nie uzyskali jakiegokolwiek odszkodowania za znacjonalizowane mienie, mimo iż nacjonalizacja miała odbywać się za odszkodowaniem. A. H. (2) i Z. H. utracili faktyczne władztwo nad znacjonalizowanym przedsiębiorstwem zimą 1945 roku.

Dowód: - orzeczenie numer 54 z załącznikiem (k. 12),

- zarządzenie Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 26 kwietnia 1951 r. (k. 13),

- protokoły z załącznikami zdawczo - odbiorcze (k. 43 - 64),

- bilans otwarcia G. (...) (k. 66 - 79),

- orzeczenie ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 3 stycznia 1959 r. w sprawie zatwierdzenia protokołu zdawczo - odbiorczego Przedsiębiorstwa: G. (...) A. H. (2) i S.

(k. 344),

- korespondencja A. H. z 20 września 1958 r. wraz z dokumentacją (k. 80 - 84).

W skład znacjonalizowanego przedsiębiorstwa (...) wchodziły zabudowane nieruchomości, oznaczone jako parcele numer 9 i 10, dla których prowadzono księgę wieczystą wykaz (...), a następnie Kw (...) Sądu Rejonowego w Lesznie. Mimo, iż z decyzji nacjonalizacyjnej wynikało wprost, że parcela numer 11 nie wchodzi w skład przedsiębiorstwa, została ona również przejęta przez pozwanego, upaństwowiona i w miejsce dotychczasowego właściciela A. H. (2) wpisano jako właściciela Skarb Państwa.

Dnia 10 grudnia 1990 r. następcy prawni A. H. (2) złożyli wniosek o stwierdzenie nieważności aktów nacjonalizacyjnych. Podjęli oni również wiadomość z prasy o zamiarze sprzedaży przez Skarb Państwa znacjonalizowanego mienia i zwrócili się do Wojewody L. informując o swoich roszczeniach. Mimo to Skarb Państwa dokonał sprzedaży spornych nieruchomości ustanawiając na nich odpłatnie prawo użytkowania wieczystego i zapewniając nabywcę, iż „brak jest praw i roszczeń osób trzecich do tego mienia”.

Dowód: - wniosek o stwierdzenie nieważności (k. 81 - 94) sprawy IC 25/08/3 SR w Lesznie,

- k. 115 a, 73 - 88 sprawy IC 232/04 SR w Lesznie.

Decyzją ostateczną Ministra (...) z dnia 17 sierpnia 2004 r. w sprawie (...) stwierdzono nieważność orzeczenia numer 54 Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 2 listopada 1950 r. o przejęciu przedsiębiorstw na własność Państwa w części dot. przedsiębiorstwa pod nazwą G. (...) A. H. i S. - L., ul. (...) oraz orzeczenia Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 3 stycznia 1959 r. w sprawie zatwierdzenia protokołu zdawczo - odbiorczego Przedsiębiorstwa (...), L. Ś. 2.

Decyzja ta została doręczona powodom w dniach 23 sierpnia 2004 r. do 30 sierpnia 2004 r.

Kolejną decyzją ostateczną (...) z dnia 31 marca 2005 roku w sprawie (...) (...)stwierdzono nieważność orzeczenia numer 54 Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 2 listopada 1950 roku o przejęciu przedsiębiorstw na własność Państwa w części dot. przedsiębiorstwa pod nazwą G. (...) A. H. i S. L., Ś. 2 oraz orzeczenia Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 3 stycznia 1959 roku w sprawie zatwierdzenia protokołu zdawczo odbiorczego Przedsiębiorstwa (...) 2. Powyższe postępowanie toczyło się na skutek wniosku Przedsiębiorstwa (...) Spółka z o.o. o ponowne rozpatrzenie sprawy.

Wyrokiem WSA w Warszawie z dnia 10 listopada 2005 r. w sprawie (...) SA | /W.- (...) oddalona została skarga Przedsiębiorstwa Centrala (...) Sp. z o.o. w (...) oraz Przedsiębiorstwa (...) sp. z o.o. w (...) na decyzję Ministra (...) z dnia numer (...).

Wyrokiem z dnia 31 stycznia 2007 r. w sprawie (...) NSA oddalił skargę kasacyjną od wyroku WSA w Warszawie z dnia 10 listopada 2005 r. w sprawie (...) SA (...) - (...).

Dowód - odpis wyroków WSA - NSA (k. 42).

Pozwem z dnia 3 czerwca 2004 r. powodowie wystąpili do Sądu Rejonowego w Lesznie przeciwko Skarbowi Państwa, Miastu L. i Centrali N. się uzgodnienia treści księgi wieczystej Kw (...), Kw (...), Kw (...), z rzeczywistym stanem prawnym domagając się wpisania ich jako właścicieli tychże nieruchomości w miejsce pozwanych. Wyżej wymienione księgi wieczyste obejmowały parcele numer 9, 10 i 11, które skutkiem dalszych zmian geodezyjnych i wieczysto - księgowych oznaczone zostały Kw numer (...), (...), Kw (...) oraz Kw (...). Ponadto pismem z dnia 9 sierpnia 2004 r.

powódka A. H. (1) w administracyjnym trybie art. 160 k.p.a. wystąpiła o wypłatę odszkodowania do Ministra (...). Wniosek jej pozostawiono bez rozpoznania postanowieniem z 13 czerwca 2007 r. z powodu uchylenia przepisów k.p.a. regulujących w trybie administracyjnym dochodzenie tych roszczeń i skierowanie tego typu roszczeń na drogę sądowo - cywilną.

Dowód: - pozew w sprawie IC 232/04/1 SR w Lesznie,

- postanowienie Ministra (...) z 13.06. 2007 r. (k.198).

Wyrokiem z dnia 27 kwietnia 2005 r. w sprawie IC 232/04/1 Sąd Rejonowy w Lesznie uzgodnił treść księgi wieczystej Kw (...) z rzeczywistym stanem prawnym i nakazał założenie nowej księgi wieczystej dla działek o numerach (...) o łącznej powierzchni 0.03.32 ha i wpisania w dziale II właścicieli - powodów po 1/4 części. Dodatkowo Sąd uzgodnił treść księgi wieczystej Kw (...) z rzeczywistym stanem prawnym przez wykreślenie działki numer (...) o powierzchni 0.05.94 ha i przyłączenie jej do założonej księgi wieczystej dla działek (...) oraz ujawnienie powodów jako właścicieli po 1/4 części. W pozostałym zakresie sąd umorzył postępowanie, oddalając powództwo wobec pozwanego Przedsiębiorstwa (...) Spółka z o.o. w (...)

Kolejne roszczenie powodów przeciwko Skarbowi Państwa, Prezydentowi Miasta L., K. J. i J. J. (1) o uzgodnienie treści księgi wieczystej wyrokiem Sądu Rejonowego w Lesznie z dnia 5 grudnia 2008 r. w sprawie IC 25/08/3 zostało oddalone.

Apelacja od powyższego wyroku oddalona została wyrokiem Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 31 marca 2009 r. sygn. XV Ca 74/09.

W zgodnej ocenie sądów obu instancji w sprawie, użytkowanie wieczyste zostało skutecznie nabyte przez użytkowników wieczystych, gdyż chroniła ich rękojmią wiary publicznej ksiąg wieczystych. Czynności prawnych, mocą których nabyli oni swe prawa podważyć nie można, zaś po stronie powodów zaktualizowało się roszczenie odszkodowawcze.

Dowód: - uzasadnienie wyroków w sprawie: I C 25/08/3 SR w Lesznie,

XV Ca 74/09 SO w Poznaniu.

Z powyższego wynika, że w drodze roszczeń o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym powodowie odzyskali w naturze prawo własności do dwóch nieruchomości o powierzchni 332 m² i 594 m².

Dowód: - pozew z 3 czerwca 2004 r. (k. 217 - 219),

- wyrok SR Leszno z dnia 27 kwietnia 2005 r. w sprawie IC 232/04/1 (k. 220),

- wyrok SR Leszno z dnia 5 grudnia 2008 r. w sprawie IC 25/08/3 (k.221-227),

- wyrok SO w Poznaniu z dnia 31 marca 2009 r. w sprawie XV Ca 74/09 (k. 228 - 235).

W dniu 29 czerwca 2007 roku do Wydziału Ksiąg Wieczystych Sądu Rejonowego w Lesznie złożony został wniosek powodów, którzy w oparciu o ostateczną decyzję Ministra (...) z dnia 17 sierpnia 2004 r. - jako spadkobiercy byłych współwłaścicieli Przedsiębiorstwa (...). H. i S. wnieśli o wpisanie w Kw (...) w miejsce dotychczasowych właścicieli ujawnionych w księdze wieczystej - powodów. Dodatkowo powodowie wnieśli o odłączenie z księgi wieczystej Kw (...) działek o numerze ewidencyjnym (...), założenie dla tych działek dodatkowej księgi i wpisanie prawa własności na rzecz powodów. Ponadto o odłączenie z księgi wieczystej Kw (...) działek o numerze (...), utworzenie dla tych działek nowej księgi i wpisanie prawa własności na rzecz powodów. Wnioskiem tym powodowie objęli wszystkie przejęte przez Skarb Państwa nieruchomości, za wyjątkiem tych, które w naturze odzyskali wcześniej.

Postanowieniem Sądu Rejonowego w Lesznie Wydziału VI Ksiąg Wieczystych z dnia 24 stycznia 2008 roku - sygn. Dz. Kw. (...) - (...) wniosek powodów został oddalony.

Postanowieniem Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 5 listopada 2008 r. w sprawie XV Ca 99/08 powyższe postanowienie Sądu Rejonowego zmienione zostało częściowo w ten sposób, że Sąd Okręgowy nakazał dokonanie wpisu polegającego na odłączeniu działek o numerach (...) z księgi wieczystej numer (...), założenie dla tych działek nowej księgi i dokonanie wpisu własności na rzecz powodów M. L., J. H. (2), J. H. (1) i A. H. (1) po 1/4 części. W pozostałym zakresie Sąd Okręgowy wnioski oddalił, oddalając również apelację w pozostałej części.

Postanowieniem z dnia 8 października 2009 r. w sprawie IICSK 209/09 oddalona została skarga kasacyjna powodów od postanowienia Sądu Okręgowego z dnia 5 listopada 2008 r. w sprawie XV Ca. 99/08.

Również w tym postępowaniu sądy prezentowały pogląd, iż nabywców użytkownika wieczystego chroni rękojmią wiary publicznej ksiąg wieczystych, co uniemożliwia uchylene tych czynności, czy odwrócenie ich skutków prawnych. W konsekwencji zwrot w naturze tych nieruchomości przez wpisanie powodów jako właścicieli w księgach wieczystych nie był możliwy.

Dowód: - wniosek powodów z dnia 29 czerwca 2007 r. (k. 200)

- postanowienie SR Leszno z 24 stycznia 2008 r. (k. 201 - 203)

- postanowienie SO w Poznaniu z dnia 5 listopada 2008 r. wraz z uzasadnieniem (k. 204 - 211),

- postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 października 2009 r. - sygn. IICSK 209/09 (k. 212-216).

Powodowie w dniu 10 marca 2008 r. złożyli do Sądu Rejonowego w Warszawie wezwanie do próby ugodowej ze Skarbem Państwa Ministrem (...)w związku z roszczeniem odszkodowawczym za znacjonalizowanie bezprawnie Przedsiębiorstwo (...). H. i S. L. w związku z decyzją Ministra (...) z dnia 17 sierpnia 2004 r. oraz z dnia 31 marca 2005 r. stwierdzająca nieważność orzeczenia o przejęciu przedsiębiorstw na własność Państwa.

Podczas posiedzenia sądu w dniu 21 kwietnia 2008 roku w sprawie I Co 371/08 Przewodniczący stwierdził, że do zawarcia ugody nie doszło wobec stanowiska pozwanego Skarbu Państwa, który nie dostrzegł możliwości zawarcia ugody, zarówno w zakresie zwrotu utraconych korzyści, jak też odszkodowania.

Dowód: - akta I Co 371/08 - protokół posiedzenia (k. 15).

Powodowie A. H. (1), M. L., J. H. (2) i J. H. (3) swoje następstwo prawne po A. H. (2) w drodze stosownych orzeczeń sądowych. ,

Dowód: - odpis postanowienia Sądu Powiatowego w Lesznie z dnia 24 listopada 1970 r. sygn. Ns.380/70 k. 264,

- postanowienie Sądu Powiatowego w Lesznie z dnia 14 marca 1975 r.

Ns 62/75 k. 265,

- postanowienie Sądu Powiatowego w Lesznie z dnia 14 marca 1975 r. Ns.61/75 k. 266,

- postanowienie Sądu Rejonowego w Lesznie z dnia 5 grudnia 1975 r. Ns.390/75 k. 267,

- postanowienie Sądu Rejonowego w Lesznie z dnia 28 maja 1992 r.

INs 262/92/1 k. 268,

-postanowienie Sądu Rejonowego w Lesznie z dnia 6 grudnia 1994 r.

Sygn. INs 526/94/3 k. 269.

Sąd dopuścił i przeprowadził w sprawie dowód z opinii biegłego na okoliczność wyceny spornego przedsiębiorstwa, w szczególności na okoliczność:

1. Jaka jest wartość znacjonalizowanego przedsiębiorstwa poprzednika prawnego powodów A. H. (2) (obejmującego jego majątek nieruchomy położony w (...)przy ul. (...) działki geodezyjne numer (...), zabudowania bocznice kolejową, oraz majątek ruchomy, produkcję w toku, zapasy itp.) według stanu z chwili wydawania nieważnej decyzji, na podstawie protokołów zdawczo - odbiorczych oraz dokumentów księgowych, jakie złożono do akt sprawy, również przy uwzględnieniu jakie wedle obowiązujących obecnie wymogów (technicznych, BHP, środowiskowych itp.) wyposażenie i zaplecze techniczne niezbędne jest do utworzenia garbarni białoskórniczej tego rodzaju, zatrudniającej około 45 osób, renomy tego przedsiębiorstwa, znajomości metod produkcji i możliwej dochodowości, przy założeniu racjonalnego gospodarowania tym przedsiębiorstwem.

2. Jakie są roczne dochody - utracone korzyści związane z pozbawieniem posiadania - możliwe do uzyskania z racjonalnego gospodarowania tym przedsiębiorstwem. Przy czym wartość przedsiębiorstwa jak również jego roczna dochodowość winny zostać określone według cen z chwili wydawania opinii.

Opinię sporządził dr hab. M. H. (1) - biegły sądowy w dziedzinie przedsiębiorstwo i nauki ekonomiczne.

Według opinii biegłego metody adekwatne do wyceny przedmiotowego przedsiębiorstwa to: metoda porównań rynkowych (porównawcza), metoda oparta na analizie rozkładów prawdopodobieństwa oraz metoda bazująca na symulacjach typu M. C..

W ocenie biegłego dla ich wykorzystania zachowane dane przedstawione w aktach sprawy są wystarczające. W odróżnieniu elementarne metody wyceny czy to z użyciem metod majątkowych, czy dochodowych są nieadekwatne, gdyż zachowane dane przedstawione w aktach sprawy są zbyt fragmentaryczne dla ich zastosowania w niniejszej opinii.

Według opinii biegłego metoda porównań rynkowych wskazuje, że wartość znacjonalizowanego przedsiębiorstwa działającego w określonej branży i o określonej wielkości to 61.757.000,00 złotych.

Przeprowadzona analiza rozkładu prawdopodobieństwa - zdaniem biegłego pozwana na określenie wartości oczekiwanej znacjonalizowanego przedsiębiorstwa na kwotę 54.522.737,00 złotych.

W oparciu o wyniki przeprowadzonych symulacji M. C. dla obiektu opinii oraz dla 50 milionów prób wartość przedsiębiorstwa będącego obiektem opinii otrzymana na podstawie wyników symulacji M. C. na dzień 31 stycznia 2012 r.

wynosi **46.857.541,00** złotych.

Według biegłego wyznaczenie wartości firmy sprowadza się do określenia przepływów gotówkowych oraz stopy procentowej określającej średni koszt kapitału, które będą czynnikami zmiennymi o rozkładzie losowym.

Zdaniem biegłego jako najbardziej adekwatną wartość wyceny należy uznać tę otrzymaną z analizy symulacji M. C., gdyż metodologia ta bierze pod uwagę największą liczbę zmiennych czynników i pozwala na masywną analizę różnorodnych scenariuszy rzutujących na wycenę przedsiębiorstwa, pomimo faktu, że wycena otrzymana według

tej metodologii jest najniższa spośród tych, które można uznać za adekwatne w stosunku do tak złożonego i skomplikowanego obiektu wyceny.

Biegły omówił pozostałe metody wyceny. Uznał jednak, że najbardziej przydatna do sprawy z powodu jej specyfiki i uwarunkowań jest właśnie metoda M. C., uzasadniając swe stanowisko szczegółowo w pisemnej opinii.

Biegły podkreślił również, że zastosowanie metod wyceny - czy to porównawczej, czy to opartej na analizie rozkładów prawdopodobieństwa, czy to bazującej na symulacjach typu M. C. pozwala na określenie bieżącej wartości znacjonalizowanego przedsiębiorstwa w sposób, który w języku naukowym określa się jako „prawdopodobieństwo graniczące z pewnością”.

Dowód: - opinia biegłego (k. 318 a).

Na rozprawie przed sądem w dniu 8 maja 2012 r. biegły swoją pisemną opinię podtrzymał w całości oraz dodatkowo wyjaśnił znaczenie ilości składników majątkowych tworzących przedsiębiorstwo. Przy zastosowanej przez biegłego metodologii nie miało zasadniczego znaczenie, jakie konkretnie składniki i w jakiej ilości wchodziły w skład przedsiębiorstwa. Zdaniem biegłego tego rodzaju dane byłyby istotne, gdyby przedsiębiorstwo wyceniano jako sumę jego składników majątkowych (materialnych i niematerialnych). Ta istotna cecha zastosowanej metody wyceny jest szczególnie przydatna w wypadku niniejszej sprawy, w której wyceniane jest przedsiębiorstwo już nie istniejące, przy czym przedsiębiorstwo to podlegało zmianom faktycznym nie mającym często formalnego udokumentowania, a powodowie pewną niewielką część majątku nieruchomego zdołali odzyskać w naturze.

Pomimo faktu, że dane i dokumenty były niekompletne, badania były na tyle szeroko przeprowadzone, że pozwalały na sformułowanie końcowych wniosków i opinii. Unieruchomienie garbarni w 1947 roku nie miało znaczenia dla opinii, jako że teza dowodowa dyktowała ocenę racjonalnego gospodarowania przedsiębiorstwem. Dla porównania biegły przyjął spółki giełdowe, ponieważ tylko takie spółki przedstawiają weryfikowalne dane co do pozycji, stanów finansów, wartości przedsiębiorstwa, a nadto są dostępne i sprawdzalne (weryfikowalne).

W latach pięćdziesiątych w spornym przedsiębiorstwie pracowało około 45 osób (vide opinia inż. T.), była to firma rozwijająca się o znanej renomie, uzyskiwała medale i wyróżnienia. Garbarnia ta produkowała między innymi skóry z nogi indyka robione jako imitacja skóry krokodyla, garbowano również skóry z dorsza, które wykorzystywane były jako ozdoby do produkcji toreb i butów. Ponadto przedsiębiorstwo garbowała skóry dzików, jeleni, krów, kóz i innych zwierząt, wystawiało swoje produkty na targach w (...) i w P., a także na terenie Austrii - w W. oraz w Niemczech. Garbarnia miała swoją bocznice kolejową, produkowano rękawiczki, futra, czapki, rękawice itp. Wzory do produkcji sprowadzano z Niemiec, a rodzina H. zajmowała się garbarstwem od początku XIX wieku - rozpoczęła pracę w 1827 roku. Firma ta działała(...) (...), natomiast nie działała w formie spółki jawnej. Powodowie odzyskali tylko znikomą część nieruchomości, która w dużej części stanowiła drogę i chodniki.

Powód J. H. (2), który urodził się w 1939 roku i pamięta jeszcze garbarnię białoskórniczą zeznał, że ojciec zabronił chodzić na teren zakładu bowiem sam został pobity przez funkcjonariuszy (...) i nie chciał narażać dzieci. Ojciec i dziadek powoda byli uwięzieni w czasie przejmowania garbarni. Fizycznie z majątku przedsiębiorstwa powodowie nie odzyskali nic, natomiast zwrócono im dwie wyżej opisane nieruchomości o łącznej powierzchni około 900 m², częściowo przeznaczonych na ulicę i chodniki. Podejmowane przez powodów próby zahamowania procesu sprzedaży nieruchomości wchodzących w skład przedsiębiorstwa okazały się bezskuteczne.

Dowód: - zeznania powódki A. H. (1) k. 400 - 401,

- zeznania H. J. k. 401 - 402,

- zeznania M. L. k. 402,

- zeznania J. H. (1) (k. 402)

- opinia biegłego dr inż. T. z grudnia 2002 r. wykonana na zlecenie pozwanej w sprawie o stwierdzenie niwalności decyzji nacjonalizacyjnej - (k. 250-261 akt).

Sąd Okręgowy zważył i ocenił, co następuje:

Żądania powodów w części dot. odszkodowania za utracone mienie są oczywiście zasadne.

W oparciu o przepis art. 160 § 1 k.p.a. sąd zasądził od pozwanego na rzecz powodów tytułem odszkodowania kwoty po 11.714.385,25 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 1 kwietnia 2005 r. do dnia zapłaty. Odsetki ustalono od następnego dnia - zgodnie z żądaniem powodów - po wydaniu ostatecznej decyzji z dnia 31 marca 2005 r., bowiem niewątpliwie z tą datą pozwany miał świadomość należnego odszkodowania i stało się ono wymagalne.

Żądania powodów nie uległy przedawnieniu, a nawet w wypadku przyjęcia odmiennego poglądu zdecydowanie należy ocenić, że powoływanie się na ten zarzut w tej sprawie winno być ocenione jako nadużycie prawa w rozumieniu art. 5 k.c. oraz sprzeczne z dobrymi obyczajami.

Niewątpliwie w sprawie ostateczna decyzja stwierdzająca nieważność decyzji wywłaszczeniowej wydana została 17 sierpnia 2004 r., jakkolwiek kolejna decyzja ostateczna z dnia 31 marca 2005 r., wydana na skutek wniosku o ponowne rozpoznanie sprawy, to obie te decyzje zawierają klauzulę ostateczności, co mogłoby wywołać u powodów błąd co do tego, w którym dniu (w związku z którą decyzją) rozpoczyna bieg termin przedawnienia roszczenia. Jednakże w ocenie Sądu trzyletni bieg terminu przedawnienia roszczeń powodów został przerwany w dniu 29 czerwca 2007 r. wnioskiem złożonym do Wydziału Ksiąg Wieczystych Sądu Rejonowego w Lesznie. Powodowie skierowali do tego sądu roszczenie restytucyjne, podejmując próbę odzyskania wywłaszczonego mienia przez ujawnienie ich jako spadkobierców właściciela nieruchomości. Podobne znaczenie prawne miało postępowania w sprawie IC 232/04 oraz IC 25/08/3 Sądu Rejonowego w Lesznie, które dotyczyły uzgodnienia treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym. Toczyły się one między tymi samymi stronami, a celem ich była restytucja w naturze zasadniczych składników przedsiębiorstwa jakimi były nieruchomości. Wnioski te zostały uwzględnione tylko części, generalnie zaś zostały oddalone. Skutkiem ich było jednak przerwanie biegu przedawnienia, zawieszenie tego biegu na czas trwania postępowania oraz bieg terminów przedawnienia od nowa.

Kolejną czynnością podjętą przez powodów przed sądem był wniosek o zawarcie ugody złożony do Sądu Rejonowego w Warszawie w dniu 10 marca 2008 r., który rozstrzygnięty (negatywnie) został w dniu 21 kwietnia 2008 r.

Powództwo w niniejszej sprawie zostało złożone w dniu 7 kwietnia 2011 r., a więc przed upływem kolejnego okresu trzyletniego, skoro po każdej z tych czynności termin biegł na nowo zgodnie z zasadą wyrażoną w art. 123 § 1 k.c. i 124 k.c. W ocenie sądu orzekającego, nawet gdyby przyjąć za pozwanym, że roszczenie powodów w którymkolwiek momencie uległo by przedawnieniu, to podnoszenie tego rodzaju zarzutu w tej konkretnej sprawie zdecydowanie należałoby ocenić jako sprzeczne z zasadami współzycia społecznego i jako takie sprzeczne z art. 5 k.c. Powodowie oraz ich poprzednicy prawni konsekwentnie - acz bezskutecznie podejmowali próby wynagrodzenia wyrządzonych im szkód zarówno w naturze bądź w formie finansowej. Przez wiele lat toczyło się postępowanie administracyjne o unieważnienie bezprawnej nacjonalizacji. Po uzyskaniu odpowiedniej decyzji była ona wielokrotnie zaskarżana w trybie k.p.a. oraz do sądów administracyjnych obu instancji. Rodziło to zrozumiąłę niepewność powodów co do ich sytuacji prawnej. Pouczenie przez pozwanego w decyzji z 31 marca 2005 r., iż jest ona decyzją ostateczną mogło istotnie wywołać u powodów błąd w zakresie początku biegu terminu do odszkodowania. Podejmowane przez

powodów próby odzyskania w naturze mienia w postępowaniach sądowych dowodzą ich aktywności i staranności w zakresie realizacji swoich roszczeń. Należy pamiętać w tym kontekście, że obowiązujący stan prawny w dziedzinie reprivatyzacji jest niezwykle skomplikowany. Państwo Polskie nie stworzyło jednolitego systemu prawnego, który umożliwiłby pogodzenie interesów poszkodowanych i ogółu społeczeństwa, kompleksowe zakończenie rozliczeń między obywatelami poszkodowanymi w okresie PRL-u, a Państwem. System ten ocenić należy wręcz przeciwnie mianowicie jako niespójny, często sprzeczny i niejasny. Wprowadzone zaś zmiany legislacyjne zamiast porządkować i upraszczać regulacje wprowadzają dodatkowe utrudnienia i chaos. Dobrym tego przykładem jest uchylenie przepisu art. 160 k.p.a. Przepisy przejściowe wprowadzające tę zmianę doprowadziły do rozbieżności interpretacyjnych, które trwały blisko 7 lat, angażowały przez ten czas sądy administracyjne oraz Sąd Najwyższy, które dochodziły w swych orzeczeniach do sprzecznych konkluzji. Rozbieżności te i wątpliwości wyjaśniła dopiero uchwała pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z 31 marca 2011 r. - IIICZP 112/10. Niniejsza sprawa obrazuje również jak skomplikowane prawnie kwestie wiążą się z dążeniem do reprivatyzacji oraz jak różnie interpretować można pojęcie nieodwracalności skutków prawnych unieważniającej decyzji nacjonalizacyjnej. Organ administracji orzekający o nieważności uznał, że do takich skutków nie doszło, co spowodowało stwierdzenie nieważności decyzji o nacjonalizacji. Ten pogląd podzielił WSA w Warszawie oraz NSA. W postępowaniu cywilnym sądy, w tym również Sąd Najwyższy doszły do przekonania, że ten sam stan faktyczny, który oceniano w postępowaniu administracyjnym (ustanowienie użytkownika wieczystego oraz obrót tym prawem w sposób chroniony ręką wiary publicznej ksiąg wieczystych) prowadzi jednak do nieodwracalnych skutków prawnych, gdyż podważać ustanowienia i zbycia tego prawa nie można, a w konsekwencji powodowie nie mogą odzyskać tego mienia w naturze. Powyższe okoliczności dowodzą jak często skomplikowane jest ustalenie właściwej drogi dla dochodzenia swoich roszczeń przez osoby podejmujące starania o reprivatyzację swojego majątku. Nie jest to często możliwe nawet przy korzystaniu z fachowej pomocy prawnej i dochowaniu najwyższej staranności. Z drugiej strony państwo, które ma pełną świadomość bezprawnie wyrządzonych obywatelom szkód, unieważniając bezprawnie wydane decyzje winno stworzyć jasne i klarowne mechanizmy i drogi prawne, by poszkodowani mogli bez nadmiernego trudu uzyskać naprawienie szkody wywołanej bezprawnym działaniem państwa. Wymaga tego również konstytucyjna zasada respektowania prawa zarówno w relacjach między obywatelami, jak również między nimi, a Państwem. Dodatkowo należy też podnieść, że powodowie podejmowali konsekwentnie i wielotorowo działania jakie w okolicznościach sprawy w ich ocenie były racjonalne i nakierowane na ustalenie czy zaspokojenie ich roszczeń. Podnoszony zarzut ewentualnego przedawnienia ich roszczeń w niniejszej sprawie w tym kontekście niewątpliwie musiałby być uznany za sprzeczny z dobrymi obyczajami.

W sprawie należy w pełni dać wiarę zeznaniom powodów, złożonym do sprawy - wyżej powołanym dokumentom oraz opinii biegłego M. H. (1).

Opinia ta jest obszerna, w swojej treści przekonywująca, zawiera trzy proponowane warianty wyceny, poparta jest szeregiem wyników finansowych innych podobnych przedsiębiorstw. Biegły dr hab. M. H. w sposób szeroki opisał wszystkie wady i zalety branych pod uwagę metod wyceny, w sposób szczegółowy i przekonywujący wskazał, z jakich powodów za najbardziej przydatną w realiach tej konkretnej sprawy przyjął i zastosował jedną z tych metod. Podkreślenia wymaga, że biegłemu udostępniono materiał dowodowy w zakresie, w jakim został uznany przez niego za zupełnie wystarczający dla wydania opinii, której wnioski uznał za graniczące z pewnością Biegły szczegółowo opisał i wyjaśnił również dlaczego do porównania przybrał te konkretne przedsiębiorstwa. Podniósł też, że ma świadomość różnic pomiędzy wycenianym przedsiębiorstwem, a tymi, które przybrał do porównania, wskazał na czym te różnice polegają i co istotne uwzględnił je przy formułowaniu wniosków końcowych opinii. Ma to w niniejszej sprawie bardzo istotne znaczenie i ocenić należy jako argument podpierający wnioski końcowe oraz zastosowane metody wyceny. Biegły podniósł, że zasadniczą podstawą wyceny nie jest bezpośrednie porównanie przedmiotu wyceny do innych obiektów, ani też wartość i liczba poszczególnych przedmiotów składających się na całe wyceniane przedsiębiorstwo. Opina ta wprawdzie ma charakter nowatorski, ale zdaniem sądu wykonana została w sposób profesjonalny, bardzo rzetelny i logiczny.

W ocenie sądu orzekającego opinia ta winna stanowić podstawę wyrokowania w sprawie. Dokonując oceny dokumentów zgromadzonych w sprawie należy zauważyć, że w większości pochodzą one od organów władzy

publicznej, stanowią je też orzeczenia sądów. Dokumenty te nie były przez strony kwestionowane poza tym, że z jednego tych dokumentu wynikało, że przedsiębiorstwo funkcjonowało w formie spółki jawnej. To stwierdzenie stoi w oczywistej sprzeczności z wszystkimi pozostałymi dokumentami i zdaniem sądu orzekającego nie ma najmniejszej wątpliwości, że było to przedsiębiorstwo prywatne, a nie spółka jawna. Pozwany okoliczności tej (spółka jawna) w żaden sposób nie wykazał, ani też nie podważył.

Dokumenty prywatne nie były przez strony kwestionowane, sąd również nie znalazł podstaw by kwestionować te dokumenty ewentualnie z urzędu.

Zeznania powodów są w pełni wiarygodne, stanowią one uzupełnienie nie kwestionowanych dokumentów oraz opinii biegłego. Tworzą one jednak dodatkowy obraz przedsiębiorstwa, rodzaju jego produkcji, kontaktów handlowych, standardu produktów, renomy, innowacyjności jak również jego formy prawnej.

Odnosząc się do oceny zasadności żądań powodów stwierdzić należy, że okoliczność ta nie może budzić żadnych wątpliwości, bowiem źródłem roszczenia powodów jest fakt ostatecznego unieważnienia decyzji, która pozbawiła poprzedników prawnych powodów majątku - przedsiębiorstwa. Podstawę roszczenia powodów stanowią przepisy art. 160 § 1,2, 3 i 6 kpa.

Podzielić należy pogląd zawarty w punkcie 1 uchwały pełnego składu Izby Cywilnej z dnia 31 marca 2011 r. IIICZP 112/10 - OSN C78/2011/75, w myśl której do roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej ostateczną decyzją administracyjną wydaną przed dniem 1 września 2004 r., której nieważność lub wydanie z naruszeniem art. 156 § 1 kpa stwierdzono po tym dniu, ma zastosowanie przepis art. 160 § 1,2,3 i 6 kpa. Zgodnie zaś z art. 160 § 1 k.p.a., osobie która poniosła szkodę skutkiem wydania nieważnej decyzji należne jest odszkodowanie. Wielkość wyrządzonej szkody określa opinia biegłego. Z trzech wariantów opinii sąd wybrał wprawdzie wariant najmniej korzystny dla powodów, ale w ocenie sądu najbardziej logiczny i w przekonujący sposób uzasadniony, przy czym w ocenie biegłego graniczący z pewnością.

W sprawie niewątpliwie istnieje związek przyczynowy pomiędzy wydaniem bezprawnego aktu administracyjnego, a powstałą szkodą, co rodzi odpowiedzialność Skarbu Państwa. Bez wątpienia skutkiem faktycznych i prawnych działań opartych na wydanej nieważnej decyzji nacjonalizacyjnej było pozbawienie A. H. (2) i jego syna całego ich mienia wchodzącego w skład znacjonalizowanego przedsiębiorstwa. Zasadniczym składnikiem tego przedsiębiorstwa były zabudowane i niezabudowane nieruchomości, których wyłącznym właścicielem był A. H. (2), poprzednik prawny powodów. Na podstawie decyzji administracyjnej został on wykreślony z księgi wieczystej i jako właściciela wpisano w jego miejsce Skarb Państwa. Zasadniczą częścią wydanej decyzji był również protokół zdawczo -odbiorczy z dnia 26 lipca 1951 r. Stanowił on podstawę przejęcia na własność pozwanego mienia nie objętego nacjonalizacją (parcela numer 11 oraz mienie ruchome w nim wskazane, a którego przynależność do przedsiębiorstwa była kwestionowana). Skutkiem unieważnionej decyzji oraz towarzyszących jej aktów wykonawczych było przejście całego majątku przedsiębiorstwa na własność Skarbu Państwa. Proces nacjonalizacji trwał w czasie praktycznie od lutego 1945 r. kiedy to przedsiębiorstwo objęte zostało zarządem państwowym.

Jednocześnie nie sposób nie podzielić stanowiska zawartego w punkcie 2 wyżej cytowanej uchwały pełnego składu Izby Cywilnej z dnia 31 marca 2011 r., w myśl której jeżeli ostateczna wadliwa decyzja administracyjna została wydana przed dniem wejścia w życie Konstytucji, odszkodowanie przysługujące na podstawie art. 160 § 1 k.p.a., nie obejmuje korzyści utraconych wskutek jej wydania, choćby ich utrata nastąpiła po wejście w życie Konstytucji.

W niniejszej sprawie mamy do czynienia właśnie z taką sytuacją, bowiem wadliwe decyzje wydane zostały 2 listopada 1950 roku oraz 26 kwietnia 1951 roku, natomiast ostateczną nieważność tych decyzji stwierdzono decyzjami z dnia 17 ; sierpnia 2004 r. oraz z dnia 31 marca 2005 r.

Wadliwa decyzja administracyjna wydana została więc przed 1 września 2004 r. (nowelizacja k.c. ustawą z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy Kodeks

Cywilny, Dz. U. z 2004 nr 162, poz. 1692), wobec czego do odpowiedzialności odszkodowawczej zastosowanie ma art. 160 k.p.a., choć uchylony on został z dniem 1 września 2004 r., a jednocześnie ustanowiono przepis art. 417¹ § 2 k.c. , W niniejszej sprawie źródłem szkody jest wydana wadliwa decyzja administracyjna, której nieważność ostatecznie stwierdzono. W konsekwencji wydanie ostatecznej decyzji nadzorczej nie może być uznane za element zdarzenia, z którym związane jest powstanie zobowiązania do naprawienia szkody.

Z uzasadnienia projektu ustawy nowelizującej wynika, że zamiarem projektodawcy było danie wyrazu w art. 5 tej ustawy dwóm ściśle ze sobą powiązanym ogólnym zasadom intertemporalnym - zasadzie nie działania prawa wstecz (lex retro non agit) oraz zasadzie stosowania do oceny danego zdarzenia stanu prawnego obowiązującego w chwili jego zaistnienia (tempus regit actum). O tym więc, czy wydanie ostatecznej decyzji stanowi czyn niedozwolony uzasadniający odpowiedzialność za wyrządzoną nią szkodę powinno rozstrzygać prawo obowiązujące w chwili wydania tej decyzji (tak w uzasadnieniu wyżej cytowanej uchwały SN).

Z kolei według uzasadnienia cyt. uchwały w dziedzinie prawa procesowego podstawową regułą intertemporalną jest zasada bezpośredniego stosowania nowego prawa. Zgodnie z tą zasadą należy przyjąć, że od dnia wejścia w życie ustawy z 17 czerwca 2004 r. nowelizującej k.c. właściwe do dochodzenia odszkodowania za szkodę wyrządzoną wadliwą decyzją administracyjną podjętą przed tym dniem jest -bez względu na dzień wydania ostatecznej decyzji nadzorczej - tylko postępowanie przed sądami powszechnymi.

Dalej według cyt. uzasadnienia - o ile w świetle art. 5 w/w ustawy nowelizującej k.c. do podjętych przed dniem 1 września 2004 r. ostatecznych decyzji administracyjnych, których nieważność lub wydanie z naruszeniem art. 156 § 1 k.p.a. stwierdzono po tym dniu, znajduje uzasadnienie zastosowanie art. 160 § 1, 2 i 3 k.p.a., o tyle brak podstaw do zastosowania do tych decyzji przepisów art. 160 § 4 i 5 k.p.a. Przypomnieć należy, iż ostateczna decyzja stwierdzająca nieważność wydana została w dniu 17 sierpnia 2004 r.

Podzielić należy też pogląd SN, że wyroki Trybunału Konstytucyjnego nie są źródłem prawa, a ich wpływ na treść obowiązującego prawa sprowadza się do eliminacji z porządku prawnego określonych przepisów. W konsekwencji, mimo że rozpatrywana zmiana art. 160 § 1 k.p.a. była wynikiem wyroku Trybunału Konstytucyjnego, należało przy określaniu czasowego jej zasięgu uwzględnić regułą intertemporalną nakazującą oceniać zobowiązania z czynów niedozwolonych według przepisów obowiązujących w chwili zdarzenia, z którym ustawa łączy odpowiedzialność odszkodowawczą. Należy więc uznać, zgodnie z zasadą tempus regit actum, że zdarzenie prawne wywołuje skutki określone przez normy prawne obowiązujące w chwili zajścia zdarzenia.

Objęcie odszkodowaniem na podstawie art. 160 § 1 k.p.a. w związku z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 września 2003 r., korzyści utraconych w okresie od dnia 17 października 1997 r. wskutek wadliwej decyzji wydanej **przed tym dniem** byłoby więc równie nieuzasadnione, jak objęcie odszkodowaniem na podstawie art. 417 k.c. w związku z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 grudnia 2001 r. SK 18/00, uszczerbków powstałych w okresie od dnia 17 października 1997 r. wskutek wydanego przed tym dniem orzeczenia lub zarządzenia, które nie uzasadniało odpowiedzialności w świetle art. 418 k.c. ze względu na brak przesłanek z winy funkcjonariusza. W obu przypadkach uznanie odpowiedzialności odszkodowawczej zakładałoby zastosowanie będącego następstwem wyroków Trybunału Konstytucyjnego nowego, dostosowanego do wymagań Konstytucji stanu prawnego z mocą wsteczną, odniesioną do okresu sprzed wejścia w życie Konstytucji, każdy zaś wyjątek od zakazu wstecznego działania prawa, musi wynikać w sposób niewątpliwy z ustawy, a tu nie miałby takiej podstawy, a nie można by za nią uważać wymagania zgodności ustaw zwykłych z

Konstytucją, ponieważ granicę czasową tego wymagania wyznacza w dzień wejścia

wżycie Konstytucji.

Podsumowując jeżeli ostateczna wadliwa decyzja administracyjna została wydana przed wejściem w życie Konstytucji, odszkodowanie na podstawie art. 160 § 1 k.p.a. nie obejmuje korzyści utraconych wskutek jej wydania, choćby ich utrata nastąpiła po wejściu w życie Konstytucji (uzasadnienie cyt. uchwały).

Mając na uwadze wyżej przytoczone stanowisko Sądu Najwyższego zawarte w uchwale z dnia 31 marca 2011 r. oraz argumenty przytoczone na uzasadnienie tegoż stanowiska, ostatecznie uznać i ocenić należało, że roszczenia powodów -zgłoszone w piśmie procesowym z dnia 27 lutego 2012 r. rozszerzającym żądanie pozwu - sprowadzające się do zasądzenia kwot po 823.521,25 zł rocznie na rzecz każdego z powodów z tytułu utraconych korzyści, nie zasługują na uwzględnienie, z uwagi na brak właściwej podstawy prawnej.

Z tych względów roszczenia powodów w tym zakresie Sąd oddalił. O kosztach procesu orzeczono w trybie art. 98 k.p.c. oraz art. 102 k.p.c. Roszczenie powodów w zakresie odszkodowanie uwzględnione zostało w całości i w tej części powodowie proces wygrali. Jednocześnie oddalono roszczenia powodów w zakresie żądań obejmujących utracone korzyści. Wielkość tych żądań ocenić należało jako znacząca w stosunku do żądań uwzględnionych. Mimo to Sąd uznał, że w sprawie zachodzi szczególnie uzasadniony wypadek, w którym od strony przegrywającej w części można kosztów nie zasądzać i strony tej tymi kosztami nie obciążać. Powodowie (ich poprzednicy prawni) zostali bezprawnie pozbawieni mienia, decyzje te zostały ostatecznie unieważnione. Powodowie przez kilkadziesiąt lat pozbawieni byli możliwości korzystania z utraconego mienia, przez wiele lat różnymi drogami, w niepewnym stanie prawnym podejmowali próby uzyskania stosownego odszkodowania, które należy im się w sposób oczywisty. Trudno więc podzielić pogląd, że z tego tytułu powodowie winni ponosić dość znaczne koszty procesu. W konsekwencji Sąd nie obciążył powodów kosztami procesu w części, w jakiej oni ulegli, natomiast kosztami procesu w całości obciążył pozwanego zasądzając na rzecz powoda J. H. (1) uiszczoną przez niego opłatę w kwocie 3.000 złotych. Dodatkowo Sąd zasądził od pozwanego na rzecz powodów kwotę 7217 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego, nie znajdując jednak podstaw prawnych dla zasądzenia kosztów zastępstwa procesowego na rzecz każdego z powodów w odpowiedniej kwocie 7217 zł, bowiem rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie, takiej możliwości nie przewiduje.

Wyrok z dnia 3.07.2012 r. zaskarżyły apelacjami obie strony.

Powodowie zaskarżyli wyrok co punktu 2 (w części oddalającej), zarzucając rozstrzygnięciu:

1. naruszenie prawa materialnego, a mianowicie art.64, art.77 ust.1 i art.8 ust. 2 Konstytucji, art. 1 Protokołu nr I z 20.03.1952r. (Dz.U. z 1995r.nr 36, poz.175) do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4.11.1950r. (Dz.U z 1993r. nr 61, poz.284) w zw. z art.160 § 1 kpa w wyniku uznania, iż co do zasady powodom nie przysługuje roszczenie o naprawienie ich szkód związanych z brakiem możliwości korzystania i zwrotu należnego im mienia, podczas gdy prawidłowo, mając na uwadze zasady pełnego odszkodowania oraz poszanowania prawa własności wynikających z Konstytucji RP oraz wyżej wymienionego art. 1 protokołu nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka(...) należy uznać, że od chwili wejścia w życie Konstytucji RP poszkodowanym wydaniem nieważnej decyzji administracyjnej przysługuje prawo do pełnego odszkodowania, obejmującego zarówno szkody rzeczywiste, jak i utracone korzyści;

2. naruszenie prawa materialnego, a mianowicie art.64, art.77 ust. 1, art.8 ust. 2 Konstytucji RP oraz art. 1 protokołu nr I z 20.03.1952r. (Dz.U. z 1995r.nr 36, poz.175) do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4.11.1950r. (Dz.U z 1993r. nr 61, poz.284) w zw. z art.415 kc i art.361 § 2 kc w wyniku uznania, iż co do zasady powodom nie przysługuje roszczenie o naprawienie ich szkód związanych z brakiem możliwości korzystania i zwrotu należnego im mienia, podczas gdy prawidłowo, mając na uwadze zasady pełnego odszkodowania oraz ochrony prawa własności wynikających z Konstytucji RP oraz Protokołu nr 1 do w/w Konwencji należy uznać, że od chwili wejścia w życie Konstytucji RP pozwany bezprawnie władał majątkiem powodów, nie zwrócił go mimo stwierdzenia bezprawności nacjonalizacji, ani w żaden inny sposób nie zadośćuczynił ich szkodom, co stanowi samo w sobie odrębny delikt prawa

cywilnego, tj. czyn bezprawny, zawiniony i rodzący szkodę po stronie powodów, a co za tym idzie mają oni na zasadach ogólnych KC prawo do pełnego odszkodowania, w tym również do zwrotu utraconych korzyści;

3. naruszenie art.64, art.77 ust. 1, art.8 ust. 2 Konstytucji RP oraz art. 1 protokołu nr 1 z 20.03.1952r. (Dz.U. z 1995r.nr 36, poz.175) do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4.11.1950r. (Dz.U z 1993r. nr 61, poz.284) w zw. z art.405 kc wyniku uznania, iż co do zasady powodom nie przysługuje roszczenie o naprawienie ich szkód związanych z brakiem możliwości korzystania i zwrotu należnego im mienia, podczas gdy prawidłowo, mając na uwadze zasady pełnego odszkodowania oraz ochrony prawa własności wynikających z Konstytucji RP i Protokołu nr 1 do w/w Konwencji należy uznać, że od chwili wejścia w życie Konstytucji RP pozwany doznał nie mającego podstaw prawnych wzbogacenia kosztem powodów w wyniku nie zwrócenia, możliwości korzystania i czerpania korzyści z ich majątku;

4. naruszenie art.64, art.77 ust. 1, art.8 ust. 2 Konstytucji RP oraz art. 1 protokołu nr 1 z 20.03.1952r. (Dz.U. z 1995r.nr 36, poz.175) do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4.11.1950r. (Dz.U z 1993r. nr 61, poz.284) w zw. z art.225 kc i art.224 § 2 kc w wyniku uznania, iż co do zasady powodom nie przysługuje roszczenie o naprawienie ich szkód związanych z brakiem możliwości korzystania i zwrotu należnego im mienia, podczas gdy prawidłowo, mając na uwadze zasady pełnego odszkodowania oraz ochrony prawa własności wynikających z Konstytucji RP i Protokołu nr 1 do w/w Konwencji należy uznać, że od chwili wejścia w życie Konstytucji RP pozwany jako posiadacz majątku powodów w złej wierze zobowiązany jest również do wynagrodzenia powodom za korzystanie z ich rzeczy, jak również obowiązany jest zwrócić pobrane pożytki, jak również i te, których nie uzyskał, a które wedle opinii biegłego mógłby uzyskać przy założeniu racjonalnego gospodarowania tym mieniem;

W oparciu o powyższe zarzuty skarżący wnieśli o zmianę zaskarżonego orzeczenia w zaskarżonej części poprzez zasądzenie od pozwanego na rzecz każdego z powodów również roszczeń o ich utracone korzyści zgodnie z żądaniem przedstawionym szczegółowo w toku sprawy w piśmie procesowym z dnia 27.02.2012r.; obciążenie w całości kosztami postępowania odwoławczego pozwanego z uwzględnieniem kosztów zastępstwa procesowego powodów w tymże postępowaniu według norm przepisanych. – k. 477-484

Pozwany zaskarżył wyrok w części: co do punktu 1 (uwzględniającego powództwo) i 3 (co do kosztów procesu). Zaskarżonemu wyrokowi zarzucił:

I. naruszenie przepisów postępowania mające wpływ na wynik sprawy, tj.:

1. art. 321 § 1 k.p.c. przez zasądzenie kwoty ponad żądanie zgłoszone przez powodów,

2. art. 233 § 1 k.p.c. przez:

- wyprowadzenie wniosków końcowych sprzecznych z zebraniem materiałem dowodowym polegających na przyjęciu, że nieruchomości gruntowe oraz budynkowe stanowiły składnik majątkowy znacjonalizowanego Przedsiębiorstwa, podczas gdy ze stanowiska powodów oraz dokumentacji znajdującej się w aktach sprawy, w szczególności skróconego odpisu księgi wieczystej nr (...) z dnia 17 kwietnia 1956 r. oraz pisma A. H. (4) z dnia 10 grudnia 1956 r. wynika, że nieruchomości gruntowe oraz budynkowe nie stanowiły składnika majątkowego znacjonalizowanego Przedsiębiorstwa,

- brak wszechstronnego rozważenia materiału dowodowego i dokonanie jego oceny z pominięciem istotnej części tego materiału, tj. orzeczenia z oględzin Przedsiębiorstwa dokonanego na zlecenie Państwowej (...)do spraw upaństwowienia przedsiębiorstw z lipca 1950 r., pisma (...)z dnia 10 grudnia 1956 r., zaświadczenia (...) Inspektora (...)z dnia 24 stycznia 1948 r., pisma biegłego dr J. J. z dnia 18 października 1947 r., pisma F. S. z dnia 6 sierpnia 1947 r., zaręczenia w miejsce przysięgi z

dnia 29 października 1947 r. oraz protokołów zdawczo-odbiorczych sporządzonych w 1951 r. i w konsekwencji błędnego ustalenia stanu Przedsiębiorstwa istniejącego w dniu przejścia Przedsiębiorstwa przez Państwo,

-wyprowadzenie wniosków końcowych sprzecznych z zebraniem materiałem dowodowym polegających na przyjęciu, że zeznania powodów dotyczące stanu Przedsiębiorstwa, rodzaju jego produkcji, kontraktów handlowych, standardu produktów, renomy, innowacyjności oraz formy prawnej znajdują potwierdzenie w zebranej dokumentacji, podczas gdy zeznania powodów pozostają w tym zakresie w sprzeczności z dokumentacją zgromadzoną w sprawie,

3. art. 278 § 1 k.p.c. oraz art. 233 § 1 k.p.c. przez przejście, że stan zatrudnienia w Przedsiębiorstwie na dzień nacjonalizacji można ustalić na podstawie prywatnej opinii kwestionowanej przez stronę procesu i jednocześnie wyprowadzenie z tejże opinii wniosków z niej nie wynikających, że w latach pięćdziesiątych w Przedsiębiorstwie pracowało około 45 osób, chociaż w opinii ustalono jedynie potencjalną zdolność zatrudnienia w Przedsiębiorstwie i to na dzień 5 lutego 1946 r.,

4. art. 278 § 1 k.p.c. i art. 286 k.p.c. w zw. z art. 233 § 1 k.p.c. przez ustalenie wysokości odszkodowania zasądanego powodom w oparciu o opinię biegłego sądowego, która nie zawierała wyceny składników majątkowych Przedsiębiorstwa, została sporządzona z przekroczeniem tezy dowodowej, w oparciu o niewłaściwą metodologię, dowolne i błędne założenia oraz zawierała błędy natury konstrukcyjnej,

5. art. 217 § 2 k.p.c, 227 k.p.c, art. 278 § 1 k.p.c. i art. 286 k.p.c. przez oddalenie istotnego dla rozstrzygnięcia sprawy wniosku pozwanego o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego rzeczoznawcy majątkowego,

6. art. 232 k.p.c. przez pominięcie, że ciężar udowodnienia zaistnienia przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa spoczywał na powodach,

7. art. 230 k.p.c. przez przyjęcie, że pozwany nie kwestionował opinii prywatnych składanych przez powodów,

8. art. 328 § 2 k.p.c. przez niewyjaśnienie w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku podstawy prawnej rozstrzygnięcia.

II. naruszenie prawa materialnego, tj.:

1. art. 160 § 1 i 2 k.p.a. w zw. z art. 361 § 1 i 2 k.c. przez:

-jego zastosowanie mimo braku zaistnienia przesłanek determinujących odpowiedzialność Skarbu Państwa,

-zasądzenie odszkodowania z tytułu utraty prawa własności do nieruchomości, których właścicielami są bądź byli przed wszczęciem procesu powodowie,

2. art. 5 k.c. przez jego zastosowanie i uznanie, że zgłoszony przez pozwanego zarzut przedawnienia roszczeń stanowi nadużycie prawa podmiotowego,

3. art. 160 § 6 k.p.a. przez nieuwzględnienie zarzutu przedawnienia roszczeń powodów,

4. art. 123 § 1 pkt 2 k.c. w zw. z art. 160 § 6 k.p.a. przez przyjęcie, że zawezwanie do próby ugodowej przerywa bieg terminu przedawnienia w stosunku do żądania przekraczającego kwotę wskazaną w zawezwaniu do próby ugodowej,

5. art. 123 § 1 pkt 1 k.c. w zw. z art. 160 § 6 k.p.a. przez przyjęcie, że wystąpienie z roszczeniem o uzgodnienie stanu prawnego ujawnionego w księdze wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym przerywa bieg terminu przedawnienia roszczenia o odszkodowanie,

6. art. 481 § 1 i 2 k.c. przez zasądzenie odsetek ustawowych od dnia następującego po dniu wydania decyzji administracyjnej.

III. W oparciu o przedstawione zarzuty, wniósł o:

1) rozpoznanie mającego wpływ na rozstrzygnięcie sprawy postanowienia Sądu Okręgowego w Poznaniu Ośrodek Zamiejscowy w Lesznie XIII Wydział Cywilny z dnia 5 czerwca 2012 r. w przedmiocie oddalenia wniosku pozwanego o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego rzeczoznawcy majątkowego i dopuszczenie dowodu z opinii biegłego rzeczoznawcy majątkowego na okoliczność ustalenia wartości składników majątkowych (rzeczy ruchomych) wchodzących w skład przedsiębiorstwa pn. L. G. (...) A. H. i S. sp.j. wyszczególnionych w protokołach zdawczo-odbiorczych sporządzonych w 1951 r. według stanu na dzień przejęcia Przedsiębiorstwa przez Państwo, w tym z uwzględnieniem stopnia ich zużycia oraz cen obecnie obowiązujących,

2) zmianę wyroku w zaskarżonej części, tj. w zakresie pkt 1, 3 i oddalenie powództwa w całości oraz zasądzenie od powodów na rzecz Skarbu Państwa reprezentowanego przez (...) kosztów postępowania za pierwszą instancję, w tym kosztów zastępstwa procesowego na rzecz Skarbu Państwa - (...) według norm przepisanych,

ewentualnie:

3) uchylenie wyroku w zaskarżonej części, tj. w zakresie pkt 1, 3 i przekazanie sprawy Sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania,

w każdym wypadku wniósł o:

4) zasądzenie od powodów na rzecz Skarbu Państwa reprezentowanego przez (...) kosztów postępowania apelacyjnego, w tym kosztów zastępstwa procesowego na rzecz Skarbu Państwa - (...), według norm przepisanych. – k. 485-505

Powodowie wnieśli o oddalenie apelacji pozwanego na jego koszt. – k. 568-57

Pozwany wniósł o oddalenie apelacji powodów na ich koszt. – k. 516-518

Sąd Apelacyjny zważył co następuje:

Zaznaczyć należy, że Sąd Apelacyjny rozpoznał sprawę jedynie w części dotyczącej powodów A. H. (1), M. L. i J. H. (1) ponieważ postępowanie z powództwa J. H. (2), wobec śmierci tegoż powoda zostało zawieszona i nadal brak podstaw do podjęcia postępowania. – k. 528-529, 535 Dlatego też wyrok Sądu Apelacyjnego jest częściowy – art. 317 § 1 kpc.

Apelacja pozwanego okazała się zasadna w całości.

Apelacje powodów okazały się bezzasadne w całości.

Na wstępie określić należy jasno przedmiot niniejszego postępowania.

Nie ulega wątpliwości, że swe roszczenia powodowie wywodzili z faktu, że decyzją z dnia 31.03.2005 r. Minister (...) stwierdził nieważność orzeczenia nr 54 Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 2.11.1950 r. o przejęciu na własność Państwa przedsiębiorstwa (...). H. i S. w (...) ul (...) oraz orzeczenia Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 3.01.1959 r. w sprawie zatwierdzenia protokołu zdawczo-odbiorczego tegoż przedsiębiorstwa.

W uzasadnieniu pozwu wskazano, że odszkodowanie powodów ogranicza się do zwrotu wartości gruntów w części zabudowanych, których dotąd powodowie nie odzyskali, a nadto obejmuje odszkodowania za utracone na rzecz Skarbu Państwa budynki, budowle, maszyny i urządzenia oraz wszelkie ruchomości przejęte na podstawie protokołów zdawczo-odbiorczych i bez nich na rzecz Skarbu Państwa, a które składały się na działające przedsiębiorstwo ich

poprzednika prawnego i jego majątek osobisty. Ponadto domagają się wynagrodzenia za bezpodstawne korzystanie z ich całego majątku za cały okres kiedy pozbawieni byli oni władztwa nad ich rzeczą, to jest od września 1945 r., kiedy to nieruchomości została przejęta w zarząd Zjednoczenia (...) w P.. – k. 4-5. W toku dalszego postępowania zmodyfikowali swe żądania co do wysokości, a żądanie za bezpodstawne korzystanie z ich całego majątku także co do okresu (ograniczyli je za okres 1997 -2012). – k. 319-322

Stronie, która poniosła szkodę na skutek wydania decyzji administracyjnych w roku 1950 i 1959 z naruszeniem przepisów art. 156 § 1 kpa albo w razie stwierdzenia nieważności takiej decyzji, a stwierdzenie to nastąpiło po dniu 1.09.2004 r., przysługuje roszczenie o odszkodowanie wyłącznie na podstawie art. 160 kpa. Wynika to z art. 5 ustawy z dnia 17.06.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, która weszła w życie 1.09.2004 r.

Skoro przedsiębiorstwo (...). H. i S. w (...)ul (...) zostało przejęte na własność Państwa z dniem 4.12.1950 r. (o czym szerzej poniżej), a podstawą żądania odszkodowawczego jest art. 160 kpa, to oczywistym jest, że do ustalenia odszkodowania ustalić należy stan przedsiębiorstwa z chwili przejęcia i jego wartość z chwili ustalania odszkodowania z uwzględnieniem tego co zostało powodom zwrócone w naturze.

Wynika z tego, że ewentualne inne szkody wyrządzone przez Skarb Państwa poprzednikowi prawnemu powodów przed przejęciem przedsiębiorstwa, a więc w okresie 1945 – 3.12.1950 r. oraz w okresie późniejszym (po dniu 4.12.1950 r.) nie mogą być dochodzone w związku z uchyleniem orzeczeń nacjonalizacyjnych na podstawie art. 160 kpa, a co najwyżej w oparciu o inne podstawy. Nawet gdyby przyjąć, że powodowie w niniejszej sprawie swym żądaniem obejmują także te roszczenia, to w ocenie Sądu Apelacyjnego one także uległy przedawnieniu.

I. *Przejęcie przedsiębiorstwa na własność Państwa.*

Przedsiębiorstwo (...). H. i S. położona w (...)przy ul. (...) zostało przejęte na własność Państwa orzeczeniem nr 54 Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 2.11.1950 r. ogłoszonym w Monitorze Polskim nr (...) z dnia 4.12.1950 r., poz. 1596, l.p. 8. Przejęcie nastąpiło na podstawie art. 3 ust. 1 i 3 oraz art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 3.01.1946 r. o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej. – k. 12

Zarządzeniem Ministra Przemysłu Lekkiego z 26.04.1951 r. w sprawie objęcia przedsiębiorstwa (...). H. i S., na podstawie art. 72 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30.01.1947 r. w sprawie trybu postępowania przy przejmowaniu przedsiębiorstw na własność Państwa do objęcia tego przedsiębiorstwa wyznaczone zostały (...) Zakłady (...) w K.. – k. 13

Mienie przedsiębiorstwa (...). H. i S. zostało zinwentaryzowane protokołami zdawczo-odbiorczymi z 23.05.1951 r. i 26.07.1951 r. Orzeczeniem Ministra Przemysłu Lekkiego z 3.01.1959 r., na podstawie § 75a rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30.01.1947 r. w sprawie trybu postępowania przy przejmowaniu przedsiębiorstw na własność Państwa, protokół zdawczo-odbiorczy z 26.07.1951 r. został zatwierdzony z wyjątkiem części nieruchomości, oznaczonej jako parcela nr 11 o pow. 1568 m⁽²⁾ stanowiącej własność A. H. (2). Przyjęto bowiem, że parcela nr 11 nie była zajmowana przez przedsiębiorstwo i nie stanowiła integralnej jego części. – k. 43-45, 47-64, 344.

Ostatecznie na własność Państwa przejęto parcele nr 9 i 10 o łącznej powierzchni 2738 m². – k. 344

Zgodnie z art. 3 ust. 5 w zw. z art. 2 ust. 7 ustawy z dnia 3.01.1946 r. o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej, o przejściu przedsiębiorstwa na własność Państwa orzekł właściwy ze względu na rodzaj przedsiębiorstwa minister, którego orzeczenie było ostateczne i nie podlegało zaskarżeniu do Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Ponadto w przepisie tym przewidziano, że Rada Ministrów, rozporządzeniem, określi tryb postępowania, w którym nastąpi przejście przedsiębiorstwa na własność Państwa. Rada Ministrów wydała rozporządzenie z dnia 30.01.1947 w sprawie trybu postępowania przy przejmowaniu przedsiębiorstw na własność Państwa.

Zgodnie z § 71 cyt. rozporządzenia, przedsiębiorstwo przejęte w myśl art. 3 ustawy z 3.01.1946 r. przechodziło na własność Państwa z dniem ogłoszenia orzeczenia. **W niniejszym przypadku ogłoszenie orzeczenia nastąpiło 4.12.1950 r.**

W myśl § 75a cyt. rozporządzenia, osoba lub organizacja gospodarcza wyznaczona do sporządzenia protokołu zdawczo-odbiorczego (§ 72) winna przedstawić właściwemu ministrowi do zatwierdzenia protokół zdawczo-odbiorczy wraz ze zgłoszonymi uwagami i zarzutami (§§ 74 i 75). Zatwierdzając protokół zdawczo-odbiorczy, właściwy minister miał rozpatrzyć zgłoszone uwagi i zarzuty i ustalić w porozumieniu z Przewodniczącym Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego, które składniki majątkowe objęte protokołem zdawczo-odbiorczym stanowią część składową przedsiębiorstwa i przechodzą lub zostają przejęte wraz z nim na własność Państwa. **Zatwierdzony protokół zdawczo-odbiorczy był integralną częścią orzeczenia właściwego ministra o przejściu lub przejęciu przedsiębiorstwa na własność Państwa.**

II. Stwierdzenie nieważności decyzji o przejściu przedsiębiorstwa na własność Państwa oraz roszczenia przysługujące uprawnionym.

Decyzją z 17.08.2004 r. Minister (...) stwierdził nieważność orzeczenia nr 54 Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 2.11.1950 r. o przejściu na własność Państwa przedsiębiorstwa (...). H. i S. w L. ul (...) oraz orzeczenia Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 3.01.1959 r. w sprawie zatwierdzenia protokołu zdawczo-odbiorczego tegoż przedsiębiorstwa. Podstawą prawną tego rozstrzygnięcia był art. 156 § 1 pkt 2 w zw. z art. 157 § 1 i 2 kpa. – k. 168-181

Na skutek złożonego w trybie art. 127 § 3 kpa wniosku o ponowne rozpatrzenie sprawy decyzją z dnia 31.03.2005 r. Minister (...) utrzymał w mocy własną decyzję z 17.08.2004 r. – k. 14-41

Stronie, która poniosła szkodę na skutek wydania decyzji administracyjnych w roku 1950 i 1959 z naruszeniem przepisów art. 156 § 1 kpa albo w razie stwierdzenia nieważności takiej decyzji, a stwierdzenie to nastąpiło po dniu 1.09.2004 r., przysługuje roszczenie o odszkodowanie wyłącznie na podstawie art. 160 kpa. Wynika to z art. 5 ustawy z dnia 17.06.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, która weszła w życie 1.09.2004 r.

Zgodnie z uchwałą pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 31.03.2011 r., III CZP 112/10, (OSN IC z roku 2011, z. 7-8. poz. 75), do roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej ostateczną decyzją administracyjną wydaną przed dniem 1.09.2004 r., której nieważność lub wydanie z naruszeniem art. 156 § 1 kpa stwierdzono po tym dniu, ma zastosowanie art. 160 § 1, 2, 3 i 6 kpa. Jeżeli ostateczna wadliwa decyzja administracyjna została wydana przed dniem wejścia w życie Konstytucji RP, odszkodowanie przysługujące na podstawie art. 160 § 1 kpa nie obejmuje korzyści utraconych wskutek jej wydania, choćby ich utrata nastąpiła po wejściu w życie Konstytucji RP.

W myśl art. 160 § 1, 2, 3 i 6 kpa, stronie, która poniosła szkodę na skutek wydania decyzji z naruszeniem przepisu art. 156 § 1 albo stwierdzenia nieważności takiej decyzji, służy roszczenie o odszkodowanie za poniesioną rzeczywistą szkodę, do odszkodowanie tego stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego z wyłączeniem art. 418 tego kodeksu, a odszkodowanie przysługuje od organu, który wydał decyzję z naruszeniem art. 156 § 1 kpa.

Zgodnie z art. 361 kc, zobowiązany do odszkodowania ponosi odpowiedzialność tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego szkoda wynikła. W powyższych granicach, w braku odmiennego przepisu ustawy lub postanowienia umowy, naprawienie szkody obejmuje straty, które poszkodowany poniósł (*damnum emergens*), oraz korzyści, które mógłby osiągnąć, gdyby mu szkody nie wyrządzono (*lucrum cessans*). **Strata** (*damnum emergens*) obejmuje zmniejszenie aktywów lub zwiększenie pasywów poszkodowanego, a więc rzeczywisty uszczerbek w majątku należącym do niego w chwili zdarzenia, za które odpowiedzialność została przypisana oznaczonemu podmiotowi. Natomiast **utracone korzyści** (*lucrum cessans*) obejmują tę część majątku poszkodowanego, o którą się jego aktywa nie powiększyły lub pasywa nie zmniejszyły, a skutek ten nastąpiłby, gdyby nie owe zdarzenie sprawcze, za które odpowiedzialność została przypisana oznaczonemu podmiotowi (np. utrata zarobków, utrata spodziewanego zysku z zamierzonych transakcji handlowych, utrata korzyści z władania rzeczą).

Z mocy art. 160 § 1 kpa zakres naprawienia szkody stronie, która poniosła szkodę na skutek wydania decyzji z naruszeniem przepisu art. 156 § 1 albo stwierdzenia nieważności takiej decyzji ograniczono jedynie do rzeczywistej szkody czyli straty (*damnum emergens*). Takie roszczenie odszkodowawcze powodom niewątpliwie przysługuje.

Przyjąć należy również, że powodowie nie mogli skutecznie domagać się od pozwanego zapłaty wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z nieruchomości z tytułu stwierdzenia nieważności decyzji o przejęciu nieruchomości na własność Państwa, z powołaniem się na podstawę z art. 160 kpa albowiem żądanie to obejmuje utracone korzyści (utratę korzyści związanych z władaniem rzeczy), które z mocy art. 160 § 1 kpa powodom się nie należy. Stanowisko Sądu Okręgowego w tym zakresie było prawidłowe.

III. **Kwestia przedawnienia roszczenia odszkodowawczego z art. 160 § 1 kpa.**

Zgodnie z art. 160 § 6 kpa, roszczenie o odszkodowanie przedawnia się z upływem trzech lat od dnia, w którym stała się ostateczna decyzja stwierdzająca nieważność decyzji wydanej z naruszeniem przepisu art. 156 § 1 kpa albo decyzja, w której organ stwierdził, w myśl art. 158 § 2 kpa, że zaskarżona decyzja została wydana z naruszeniem przepisu art. 156 § 1 kpa.

W niniejszym przypadku termin przedawnienia roszczenia odszkodowawczego rozpoczął bieg **31.03.2005 r.**, tj. od dnia, w którym Minister (...) wydał swą decyzję po ponownym rozpatrzeniu sprawy.

W dniu **5.03.2008 r.**, a więc przed upływem trzech lat, powodowie wystąpili do Sądu Rejonowego dla Warszawy Śródmieścia z zawezwaniem Skarbu Państwa – Ministra (...) do próby ugodowej. Wzywający zaproponowali zawarcie ugody dotyczącej wypłaty odszkodowania za znacjonalizowane bezprawnie przedsiębiorstwo (...). H. i S.. Według wzywających Skarb Państwa winien naprawić szkodę poprzez:

- wypłatę odszkodowania za grunty w wysokości 2.800.000 zł,
- wypłatę odszkodowania za budynki i budowle w wysokości 2.000.000 zł,
- wypłatę odszkodowania za bezpowrotnie utracone ruchomości w szczególności za maszyny i urządzenia, narzędzia, surowce, półfabrykaty i wyroby gotowe, chemikalia i garbniki opisane w protokole zdawczo-odbiorczym z dnia 27.09.1945 r., w orzeczeniu sporządzonym w dniu 6.02.1946 r. – na zlecenie Państwowej Komisji (...) do spraw upaństwowienia przedsiębiorstw nr (...) z lipca 1950 r., w protokołach z 23.05.1951 r. i 26.07.1951 r. – w wysokości 1.500.000 zł,
- wypłatę odszkodowania za utracone korzyści i bezumowne korzystanie z gruntu i budynków w wysokości 1.500.000 zł.

Łącznie zatem powodowie domagali się zapłaty 7.800.000 zł, z czego za tzw. rzeczywistą szkodę 6.300.000 zł.

Na posiedzeniu w dniu **21.04.2008 r.** do zawarcia ugody nie doszło. – k. 3-4, 7, 15 w aktach I Co 371/08 SR dla W-wy Śródmieścia.

Zawezwanie do próby ugodowej na podstawie art. 185 § 1 kpc przerywa bieg terminu przedawnienia w odniesieniu do wierzytelności określonych w tym wezwaniu, tak co do przedmiotu żądania jak i co do wysokości. Tak Sąd Najwyższy w wyroku z 19.03.2012 r., II PK 175/11, LEX nr 1164729 oraz w wyroku z 14.07.2010 r. V CSK 30/10, LEX nr 852596.

Z powyższego wynika, że co do roszczeń zgłoszonych w wezwaniu do próby ugodowej bieg terminu przedawnienia, po przerwie, rozpoczął się ponownie w dniu 21.04.2008 r. W zakresie roszczeń odszkodowawczych dotyczących rzeczywistej szkody dotyczyło to odszkodowania za grunty, budynki, budowle i ruchomości w łącznej kwocie 6.300.000 zł, czyli po 1.575.000 zł na każdego z powodów.

Pozew w niniejszej sprawie został złożony w dniu **7.04.2011 r.**, a więc przed upływem trzech lat od dnia 21.04.2008 r. Zauważyć jednak trzeba, że tym pozwem powodowie domagają się zasądzenia od pozwanego na swoją rzecz łącznie kwoty 36.000.000 zł, tj. po 9.000.000 zł na rzecz każdego z nich; przy czym z poszczególnych tytułów powodowie domagali się:

- wypłaty odszkodowania za grunty w wysokości 7.000.000 zł,
- wypłatę odszkodowania za budynki i budowle w wysokości 4.500.000 zł,
- wypłatę słusznego odszkodowania za bezpowrotnie utracone ruchomości w szczególności za maszyny i urządzenia, narzędzia, surowce, półfabrykaty i wyroby gotowe, chemikalia i garbniki w wysokości 3.500.000 zł,
- wypłatę odszkodowania za utracone korzyści i bezumowne korzystanie z gruntu i budynków w wysokości 21.000.000 zł, przy czym roszczenie to miało obejmować okres od 1945 r. – k. 2, 5, 7.

Wynika z tego, że z tytułu rzeczywistej szkody żądali łącznie 15.000.000 zł. W pozostałej części to roszczenie obejmujące utracone korzyści (co do 21.000.000 zł).

Po rozszerzeniu i modyfikacji powództwa pismem z dnia **27.02.2012 r.** powodowie domagali się łącznie kwoty 46.857.541 zł, tj. po 11.714.385,25zł na rzecz każdego z nich z tytułu odszkodowania za grunty, budynki i budowle oraz ruchomości (a więc z tytułu rzeczywistej szkody), a nadto kwot po 823.521,25 zł rocznie na rzecz każdego z nich począwszy od 1997 r. z tytułu braku możliwości posiadania tego mienia oraz braku możliwości czerpania z niego pożytków za okres od 1997 r. do roku 2012. – k. 319-322

Z powyższego wynika, że roszczenie odszkodowawcze dotyczące rzeczywistej szkody co do kwoty 6.300.000 zł (po 1.575.000 zł na każdego z powodów) nie uległo przedawnieniu.

Natomiast roszczenie przewyższające 6.300.000 zł (przewyższające żądanie po 1.575.000 zł na każdego z powodów) dotyczące rzeczywistej szkody uległo przedawnieniu ponieważ w tym zakresie zostało zgłoszone po raz pierwszy w pozwie z 7.04.2011 r. (a następnie rozszerzone pismem z 27.04.2012 r.) po upływie terminu przedawnienia. Przedawnienie roszczenia w tym zakresie nastąpiło, zgodnie z art. 160 § 6 kpa, dnia 31.03.2008 r.

Zauważyć ponadto trzeba, że dla biegu terminu przedawnienia roszczenia z art. 160 § 1 kpa zupełnie bez znaczenia było prowadzenie innych postępowań o jakich była mowa w sprawie. Chodzi tu o następujące postępowania:

- postępowanie administracyjne z wniosku A. H. (1) z 9.08.2004 r. w sprawie (...) (...) prowadzone przez Ministra (...) zakończone zwrotem wniosku w dniu 13.06.2007 r. – k. 198-199,
- postępowanie w sprawie I C 232/04 prowadzone przed Sądem Rejonowym w Lesznie o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym albowiem dotyczyło to pierwotnej działki nr (...), która została wyłączona z przejęcia, - akta w/w sprawy,
- postępowanie w sprawie I C 25/08 prowadzone przed Sądem Rejonowym w Lesznie o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym albowiem dotyczyło to części pierwotnej działki nr (...), po zmianach numeracji działki (...), która została wyłączona z przejęcia, - akta w/w sprawy,
- postępowanie w sprawie dz.kw (...), kw (...), (...), (...) prowadzone przed Sądem Rejonowym w Lesznie o wpis własności oraz wykreślenie prawa użytkowania wieczystego, gdyż wytoczenie tego postępowania nie było czynnością przedsięwziętą bezpośrednio w celu dochodzenia roszczenia o wypłatę odszkodowania, - k. 201-216.

W ocenie Sądu Apelacyjnego nie ma żadnych podstaw, aby przyjąć, że podniesienie zarzutu przedawnienia przez pozwanego stanowiło nadużycie prawa podmiotowego. Uznanie zarzutu przedawnienia za nadużycie prawa może

nastąpić tylko wyjątkowo. W szczególności konieczne jest wykazanie, że bezczynność wierzyciela w dochodzeniu roszczenia wynikała z przyczyn wyjątkowych. W sprawie okoliczności te nie występują. Co więcej, zgłoszenie żądania odszkodowawczego w wezwaniu do próby ugodowej w dniu 5.03.2008 r., a więc w terminie, przez powodów reprezentowanych przez profesjonalnego pełnomocnika, na kwotę 6.300.000 zł świadczy jednoznacznie, że powodowie uważali, że odszkodowanie w tej wysokości będzie właściwym do naprawienia poniesionej przez nich szkody. Ponadto powodowie prowadzili działania wielotorowo. W czasie trwania postępowania w sprawie dz.kw (...), kw (...), (...), (...) prowadzonej przed Sądem Rejonowym w Lesznie o wpis własności oraz wykreślenie prawa użytkowania wieczystego zakończonego postanowieniem Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 5.11.2008 r. w sprawie XVCa 99/08, wystąpili z zawezwaniem do próby ugodowej przed Sądem Rejonowym w Warszawie o wypłatę odszkodowania. Nie ma więc żadnych podstaw do udzielenia powodom ochrony na podstawie art. 5 kc.

Wypływa z tego wniosek, że zarzut przedawnienia dochodzonego przez powodów roszczenia okazał się częściowo uzasadniony.

Powyższe rozważania stanowiły podstawę do zmiany zaskarżonego wyroku w punkcie 1 a, b, d poprzez oddalenie powództwa o zapłatę odszkodowania na rzecz każdego z powodów przewyższającego kwotę 1.575.000 zł wraz z odsetkami ustawowymi. – art. 386 § 1 kpc – punkt II wyroku.

IV. Kwestia rozpoznania roszczenia odszkodowawczego z art. 160 § 1 kpa w części nieprzedawnionej.

Otwartą pozostaje zatem kwestia odszkodowania do łącznej wysokości po 1.575.000 zł na każdego z powodów, które nie uległo przedawnieniu.

Jak już była mowa wyżej, do ustalenia odszkodowania z art. 160 kpa ustalić należy stan przedsiębiorstwa z chwili przejęcia i jego wartość z chwili ustalania odszkodowania z uwzględnieniem tego co zostało powodom zwrócone w naturze.

W tym zakresie Sąd Okręgowy nie poczynił żadnych istotnych ustaleń faktycznych. Ustalenia i rozważania poświęcone nieruchomościom wchodzącym w skład przedsiębiorstwa okazały się niepełne i częściowo błędne, zaś co do budynków i budowli oraz pozostałych składników nie poczyniono żadnych ustaleń.

Bezspornym jest, że przejęciu na rzecz Państwa podlegało przedsiębiorstwo funkcjonujące na dwóch działkach – nr (...) Działka nr (...) została wyłączona z przejęcia albowiem uwzględniono zarzut A. H., że nie była ona zajmowana przez przedsiębiorstwo i nie stanowiła integralnej jego części. Wynika to wprost z treści orzeczenia Ministra Przemysłu Lekkiego z 3.01.1959 r. Podkreślić trzeba, że zgodnie z § 75a rozporządzenie z dnia 30.01.1947 w sprawie trybu postępowania przy przejmowaniu przedsiębiorstw na własność Państwa zatwierdzony protokół zdawczo-odbiorczy był integralną częścią orzeczenia właściwego ministra o przejściu lub przejęciu przedsiębiorstwa na własność Państwa. – k. 344

Z ustaleń poczynionych w sprawie I C 232/04 prowadzonej przed Sądem Rejonowym w Lesznie o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym pierwotnej działki nr (...) (po dalszym podziale geodezyjnym i zmianach numeracji działki te miały oznaczenie (...)) o pow. 0.1568 ha wynika, że po wydaniu orzeczenia Ministra Przemysłu Lekkiego z 3.01.1959 r. w sprawie zatwierdzenia protokołu zdawczo-odbiorczego z dnia 26.07.1951 r. i uwzględnieniu zarzutu A. H. co do wyłączenia działki nr (...) z przejęcia, w roku 1959 nastąpiło odłączenie tej działki z dotychczasowej księgi wieczystej nr (...) i przeniesienie jej do księgi wieczystej nr (...), w której jako właściciel figurował A. H. (2). Jest to okoliczność bezsporna.

Dopiero w roku 1974 jako właściciela tej nieruchomości w miejsce A. H. (2) wpisano Skarb Państwa. Wprawdzie jako podstawę wpisu wskazano orzeczenie nr (...) Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 2.11.1950 r. o przejęciu Przedsiębiorstwo (...). H. i S. położonej w (...) przy ul. (...) na własność Państwa, ale nie ulega wątpliwości, że było

to działanie bezprawne albowiem integralną częścią orzeczenia z dnia 2.11.1950 było orzeczenie o zatwierdzeniu protokołu zdawczo-odbiorczego z 3.01.1959 r., a z tego orzeczenia wynikało jasno, że działka nr (...) została z przejęcia wyłączona.

Na mocy wyroku Sądu Rejonowego w Lesznie z dnia 27.04.2005 r. w sprawie I C 232/04 powodowie odzyskali własność działek nr (...) o powierzchni 0.0332 ha oraz działki nr (...) o powierzchni 0.0594 ha. Oddalono natomiast ich żądanie w zakresie wpisania powodów jako właścicieli działki nr (...) o powierzchni 0.0652 ha. – k. 162-163, 166-176 w aktach I C 232/04.

Wobec odzyskania tylko części własności nieruchomości (stanowiącej działkę nr (...)) oczywistym jest, że powodowie w związku z bezprawnym działaniem Skarbu Państwa z roku 1974 mogą domagać się naprawienia szkody, ale okoliczności faktyczne, na które powołują się powodowie, a więc stwierdzenie nieważności orzeczenia nr 54 Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 2.11.1950 r. o przejęciu na własność Państwa przedsiębiorstwa (...). H. iS. wL. ul (...) oraz orzeczenia Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 3.01.1959 r. w sprawie zatwierdzenia protokołu zdawczo-odbiorczego tegoż przedsiębiorstwa, takiego żądania nie uzasadniają. Odmienne stanowisko Sądu Okręgowego uznać należy za błędne.

Ponadto postanowieniem z dnia 5.11.2008 r. w sprawie XVCa 99/08 Sąd Okręgowy nakazał odłączenie działek nr (...) z mapy(...)z księgi wieczystej nr (...) oraz założenie dla tych działek nowej księgi wieczystej i dokonanie wpisu prawa własności na rzecz powodów po ¼ części. – k. 204 Ł. powierzchnia tych działek wynosi 424 m⁽²⁾. – k. 201

Jak już była mowa wyżej nacjonalizacją objęto działki nr (...) o łącznej powierzchni 2738 m⁽²⁾. Z treści uzasadnienia decyzji Ministra (...) z 17.08.2004 r. wynika, że dawne parcele nr 9 i 10 oznaczone zostały jako działki nr (...). – k. 176 Skoro więc postanowieniem z dnia 5.11.2008 r. powodowie zostali wpisani jako właściciele działek (...), o łącznej powierzchni 424 m⁽²⁾, **to wynika z tego, że powodowie z przejętego gruntu nie odzyskali działek o nr (...) o łącznej powierzchni 2314 m⁽²⁾ (2738 – 424 = 2314).** Stanowisko powodów potwierdza fakt, że w części odzyskali oni grunty i ich roszczenie odszkodowawcze ogranicza się tylko do tych gruntów, których jeszcze nie odzyskali – k. 4.

Ponadto zachodzi potrzeba poczynienia szczegółowych ustaleń co do pozostałych składników majątkowych (budynków, budowli, maszyn, urządzeń, narzędzi i zapasów itd.) przejętego przedsiębiorstwa, przy czym wyraźnie zaznaczyć należy, że decydujące znaczenie ma ustalenie stanu na chwilę przejęcia, tj. dzień 4.12.1950 r. W okolicznościach faktycznych tej sprawy powodowie nie mogą domagać się skutecznie odszkodowania za działania Skarbu Państwa wobec przedsiębiorstwa (...).H. i S. w(...) ul (...) za okres wcześniejszy, tj. już od roku 1945.

Dopiero po poczynieniu tych ustaleń będzie możliwe ustalenie wartości wszystkich składników, najprawdopodobniej po przeprowadzeniu dowodu z opinii biegłych różnych specjalności.

Wprawdzie Sąd Okręgowy dopuścił dowód z opinii biegłych na okoliczność wyceny spornego przedsiębiorstwa (k. 246, 247, 304), ostatecznie przeprowadził jedynie dowód z opinii biegłego dr hab. M. H. (1) (k. 313, 363-364), ale zastosowane przez biegłego metody wyceny okazały się całkowicie błędne w świetle dyspozycji art. 160 § 1 kpa, bowiem nie mogły posłużyć do wyliczenia rzeczywistej szkody poniesionej przez powodów. Co więcej biegły wprost zaznaczył, że przy jego wyliczeniach nieistotnym było jakie składniki i w jakich ilościach wchodziły w skład przedsiębiorstwa, a to oczywiście uczyniło złożoną opinię całkowicie nieprzydatną w sprawie. Na marginesie podnieść należy, że w znacznej części nieprzydatność opinii była skutkiem wadliwie sformułowanej tezy dowodowej przez Sąd I instancji.

Ponieważ w tym zakresie Sąd Okręgowy nie rozpoznał istoty sprawy zachodziła konieczność uchylene zaskarżonego wyroku w tej części i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu. – art. 386 § 4 kpc – pkt I wyroku.

V. Kwestia roszczenia odszkodowawczego w zakresie utraconych korzyści.

W pozwie powodowie sprecyzowali, że domagają się wynagrodzenia za bezpodstawne korzystanie z ich całego majątku za cały okres kiedy pozbawieni byli oni władztwa nad rzeczą, tj. od września 1945 r., kiedy to nieruchomości została przejęta w zarząd Zjednoczenia (...) w P.. Wysokość tego żądania określili łącznie na 21.000.000 zł – k. 5, 7.

Po rozszerzeniu i modyfikacji powództwa pismem z dnia **27.02.2012 r.** powodowie domagali się z tego tytułu kwot po 823.521,25 zł rocznie na rzecz każdego z nich począwszy od 1997 r. z powodu braku możliwości posiadania tego mienia oraz braku możliwości czerpania z niego pożytków za okres od 1997 r. do roku 2012. – k. 319-322

Jak już była mowa wyżej, nie ulega wątpliwości, że swe roszczenia powodowie wywodzili z faktu, że decyzją z dnia 31.03.2005 r. Minister (...) stwierdził nieważność orzeczenia nr 54 Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 2.11.1950 r. o przejęciu na własność Państwa przedsiębiorstwa (...). H. iS. w (...) ul (...) oraz orzeczenia Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 3.01.1959 r. w sprawie zatwierdzenia protokołu zdawczo-odbiorczego tegoż przedsiębiorstwa. Źródła żądań odszkodowawczych należy więc upatrywać w treści art. 160 kpa.

Z mocy art. 160 § 1 kpa zakres naprawienia szkody stronie, która poniosła szkodę na skutek wydania decyzji z naruszeniem przepisu art. 156 § 1 albo stwierdzenia nieważności takiej decyzji ograniczono jedynie do rzeczywistej szkody czyli straty (*damnum emergens*).

Przyjąc zatem należy, że powodowie nie mogli skutecznie domagać się od pozwanego zapłaty wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z nieruchomości z tytułu stwierdzenia nieważności decyzji o przejęciu nieruchomości na własność Państwa, z powołaniem się na podstawę z art. 160 kpa albowiem żądanie to obejmuje utracone korzyści (utratę korzyści związanych z władaniem rzeczą), które z mocy art. 160 § 1 kpa powodom się nie należy. Stanowisko Sądu Okręgowego w tym zakresie było prawidłowe.

Sąd Apelacyjny również w pełni podziela stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 31.03.2011 r., III CZP 112/10, (OSN IC z roku 2011, z. 7-8. poz. 75), co do zakresu odszkodowania w sytuacji gdy ostateczna wadliwa decyzja administracyjna została wydana przed wejściem w życie Konstytucji RP. W tej sytuacji za bezpodstawne uznać należy twierdzenie skarżących, że co najmniej od 17.10.1997 r., tj. od wejścia w życie Konstytucji RP powodom przysługuje roszczenie o pełne odszkodowanie za bezprawnie znacjonalizowane mienie, w tym również roszczenie o zwrot utraconych korzyści.

Wbrew wywodom powodów podstawy przyznania odszkodowania z tytułu utraconych korzyści nie uzasadniały pozostałe podstawy prawne wskazane w apelacji powodów.

Z racji tego, że szkoda była wynikiem wydania wadliwej decyzji administracyjnej przed wejściem w życie Konstytucji RP przepisy Konstytucji RP nie mogły być podstawą roszczenia odszkodowawczego.

Również brak uzasadnienia dla zastosowania w sprawie podstaw z art. 415 kc albo 405 kc, gdyż regulację z art. 160 kpa należy traktować jako przepis szczególny w stosunku do ogólnych regulacji z art. 415 kc albo 405 kc. Przyjąc trzeba, że przepis art. 160 kpa reguluje w sposób pełny kwestię odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa z tytułu wydania wadliwych decyzji administracyjnych z 2.11.1950 r. i 3.01.1959 r.

Wreszcie powodowie nie mogli w dochodzeniu tego roszczenia skutecznie powoływać się na regulację z art. 224 § 2 i 225 kc. Przede wszystkim podnieść trzeba, że powodowie nie przytoczyli żadnych okoliczności faktycznych, które uzasadniałyby rozpoznanie ich żądanie na tej podstawie. Ponadto podnieść trzeba, że roszczenia winny być kierowane przeciwko posiadaczowi rzeczy. Tymczasem pozwany zwrócił w naturze powodom nieruchomości znajdujące się w jego posiadaniu po uchyleniu wadliwych decyzji administracyjnych, tj. po dniu 31.03.2005 r., a powodowie nie wykazali aby pozostałe składniki majątkowe, za które powodowie domagają się odszkodowania znajdowały się w posiadaniu pozwanego. Co więcej, przyjąc należy, że powodowie dlatego żądają wypłaty odszkodowania, bo pozwany nie posiada już tych składników majątkowych. Znajdują się one w posiadaniu innych podmiotów, a w części ich już fizycznie nie ma. W tych okolicznościach przyjąc należy, że pozwany nie ma legitymacji biernej.

Mając powyższe na względzie apelację powodów należało oddalić w całości. – art. 385 kpc. – pkt III wyroku.

SSA P. GóreckiSSA M. GłowackaSSA J. Geisler